

ЧЕБОТАЄВА О.М., кандидат
історичних наук, доцент кафедри
соціально-гуманітарних дисциплін ВП
«МФ КНУКіМ»

Т.Г. ШЕВЧЕНКО: СПОРОБИ ВИХОДУ ЗА МЕЖІ СТЕРЕОТИПІВ

Постать Т.Г. Шевченка, безперечно, є одним з найважливіших семіотичних знаків, за якими відбувається українська самоідентифікація й за якими Україну й українців визнають в цілому світі. В той же час, не можна не помітити наявність певних історично сформованих стереотипів у сприйнятті та презентації особистості й творчості Т.Г. Шевченка. Ці стереотипи формалізують й ритуалізують Шевченків образ, позбавляючи його життєвих потенцій, й тим самим ускладнюють його рецепцію молодим інтернетним поколінням. Міць «забронзовілого», ідеологізованого культу провокує прибічників альтернативних поглядів іноді самим ставати рейтинговими ТОП-провокаторами на кшталт скандальнозвісного О. Бузини. Позиція останнього надихається тим, що він почувається не єдиним й далеко не першим у спробах розвінчання культових форм «кобзарепоклонства» за допомогою навмисно епатажних й навіть брутальних акцій. Тому не дивно, що в своїй черговій книзі, яка вийшла з друку минулого року й висвітлює історичні процеси в Україні початку ХХ століття, Бузина окремий нарис присвячує молодому українському поету-футуристу Михайлю Семенку. Ім'я останнього нерозривно пов'язане із започаткуванням українського літературного авангарду. В 1914 році за аналогічних умов ювілейного вшанування Шевченка 22-річний Семенко випустив невеличку збірку власних поезій. В короткому авторському вступі до цієї збірки Семенко втілює тепер вже знамениту браваду: «Я палю свій «Кобзар»» і формулу: «Де є культ, там немає мистецтва» [1, с.185]. Під цією формулою в принципі могли б підписатись й інші тодішні українські модерністи, зокрема, Микола Євшан та його колеги з київського журналу «Українська хата» (1909-1914pp.). Вони прагнули модерної нації й модерної культури, тому головним об'єктом своєї

критики зробили «старе» народництво або українофільство в усіх його політичних та мистецьких виявах.

Літературний бунт Михайля Семенка полягав в суто естетичній площині. Це була боротьба за можливість творення нової української літературної стилістики, нових форм письма, звільнених від фольклорного традиціоналізму, від архаїчно-аграрного народницького канону, що освячувався іменем Т.Г. Шевченка. В той же час, максималістичне антинародництво маніфесту Семенка чисто психологічно полегшувало можливість нового прочитання й переосмислення власне шевченківських творів. Правда, сам Семенко такою можливістю не скористався, але це блискуче зробив Віктор Петров (псевдоніми – В.Домонтович і В.Бер). Він був одним з найвидатніших українських інтелектуалів першої половини ХХ століття. Критичні статті Петрова з української літератури, теоретичні праці з антропології, історіософії, культурфілософії, а також інтелектуальна проза витворюють унікальний український культурологічний дискурс, ще певною мірою не проаналізований й не поцінований (частково й тому, що був обірваний на півслові). Через складні обставини біографії, варті окремої розмови, численні тексти Петрова так і не склалися у велику концептуальну узагальнюючу працю. Проте, будь-який з них відбиває послідовність і цілісність всієї його культурологічної парадигми [2,с.323-324]. В центрі цієї парадигми були: загальна криза сучасної цивілізації, філософії та мистецтва й найхарактерніші особливості сучасного мистецтва.

В своєму романі-трактаті «Без ґрунту» Петров особисто засвідчив, наскільки психологічно непросто було суперечити народництву у сприйнятті творчості Шевченка на початку ХХ століття [2, с.339-340]. А в літературознавчих розвідках 1946-1948 рр. він послідовно проводить антинародницьку лінію як основу для знищення старого й побудови нового мистецького канону. Особливе місце в науковій спадщині Петрова посідає стаття «Естетична доктрина Шевченка». Вона починається з авторської заяви наступного змісту: «Народництво створило культ Шевченка. Антинародники наважились на блюзнірство: вони зреклися Шевченка» [3,с.37]. Йдеться, передусім, про М. Зерова, який взагалі оминув Шевченка у своїх працях з історії української літератури, про М.Хвильового, який «підніс на щит» Пантелеймона Куліша буцім-то як засновника української літературної мови. До цього можна було б

додати й футуристів, як-от згадуваного нами вище Михайля Семенка та багатьох інших претендентів вважатися модерністами.

Петров звертає увагу на те, що народники зневажали естетичні цінності. Антинародники ж, навпаки, були естетами. Визнання естетичних цінностей вони замикали рамками спеціальної літературної виучки, тривалої підготовки, творчої дисципліни, упертої студійної праці, суворої вибагливості форм. Одним словом - тим, чого бракувало Шевченкові.

Шевченко для Петрова геніальний своєю неправильністю, «ненормальністю». Він аморфний, без жодної виучки, цілком недисциплінований. «Непричесаний», як говорив про його твори Куліш. Він писав позалітературними розмірами, незалежно від будь-яких літературних правил і норм. Тут якраз і проходить та біографічна грань, яка відокремлює Шевченка-поета і Шевченка-маляра. Відокремлює генія від таланта. Як маляр, Шевченко закінчив Петербурзьку Академію мистецтв, одержав звання «класного художника», був нагороджений кількома срібними медалями. Проте, геніальність Шевченка починається там, де він переступає за межі школи. Отже, - не в малярстві, а в поезії. Тут не існувало для нього нічого, що зв'язувало б його. Літературна недосвідченість не ставила перед ним жодних побічних, привнесених ззовні, вимог школи, стилю і форми. У винятковій більшості випадків така ситуація приводить тих, хто торує шлях в літературу, до нікчемного доморобства та поразки. Шевченко ж становив собою геніальний виняток [3, с.38].

Серед інших творів Петров докладно аналізує вісім рядків поезії Шевченка з хронологічною датою «13 ноября 1844. С.Пб», його систему образів, яка перебуває поза будь-якою школою:

*Чого мені тяжко, чого мені нудно,
Чого серце плаче, ридає, кричить,
Мов дитя голодне? Серце моє трудне,
Чого ти бажаєш, що в тебе болить?
Чи пити, чи їсти, чи спатоньки хочеш?
Засни, моє серце, навіки засни,
Невкрите, розбите, - а люд навісний
Нехай скаженіє... Закрий, серце, очі.*

В результаті свого аналізу дослідник приходять до несподіваного висновку: «Невкрите серце», «серце з закритими

очима» - це образи, які не належать своїм типом ні до реалізму, ні до романтизму. Аналоги можна знайти або в бароковій літературі або ... в модерних картинах сюрреалістів: Сальвадора Далі, Макса Ернста та інших, де внутрішній семіотичний зміст позначається органами, що існують самі по собі. Європейське модерне мистецтво зімкнулося з тими ж естетичними принципами, на яких Шевченко свого часу творив свою мистецьку систему [3, с. 40-41]. Петров ніде не називає Шевченка сюрреалістом. В нього йдеться про геніальний вихід за межі норми – естетичної, формальної, будь-якої, що властиве мистецтву як Сальвадора Далі та інших модерних митців, так і Тараса Шевченка.

Видатний український культуролог й громадянин Європи В.Петров заклав потенціал для започаткування нового етапу рецепції Шевченка. Цей потенціал до сьогодні залишається актуальним, недостатньо використаним й здатним визначити нові горизонти шевченкознавства. Петров належав до тих, хто ламав стару риторику, стереотипи традицій, причому робив він це не у формі епатажу, а в коректній, інтелектуальній манері, самим рівнем дискурсу обезброюючи можливих опонентів. Він запропонував нам ще один евристичний ключ до розуміння потенційної невичерпності Шевченкового слова – того генетично закладеного в ньому надлишку інтерпретаційної свободи, який, власне, і робить Шевченка унікальним феноменом духовно-культурної історії.

Список використаних джерел:

1. Бузина, О. Союз плуга и трезуба. Как придумали Украину [Текст] / О. Бузина. – К.: Арий, 2013.
2. Павличко, С. Дискурс модернізму в українській літературі [Текст] / С. Павличко. – 2-е вид., перероб. і доп. – К.: Либідь, 1999.
3. Петров, В. Естетична доктрина Шевченка (до поставлення проблеми) [Текст] / В. Петров // Слово і час. – 2002. - №10.
4. Петров, В. Провідні етапи сучасного шевченкознавства [Текст] / В. Петров. – Авгсбург, 1946.